

logiske basis“ for den danske konfessionalisering, inklusive trestandslæren, som han udviklede i de praktiske teologiske værker og bibelkommentarer, og som behandles i bogen. Ligeledes kan vi se, hvordan Hemmingsens naturret „efter en demonstrativ metode“ netop ikke er forløberen for en sekulær samfundsopfattelse. Den er i stedet fundamentet for hans konfessionelle samfundslære og en integreret del af hans „persona“ som „teologisk ekspert“ på linje med hans bibelkommentarer. Set sådan er Hemmingsen en del af en tradition for „christliches Naturrecht“, i hvilken den rationelle demonstration af naturretten på baggrund af menneskets deltagelse i den guddommelige fornuft, som bl.a. Hans-Peter Schneider og Ian Hunter har vist, er central i kritikken af en tiltagende sekularisering.

Mads Langballe Jensen

| ASTRID PAJUR: *Dress Matters. Clothes and Social Order in Tallinn, 1600-1700*, (*Studia Historica Upsaliensia* 269), Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2020, 279 s., kan downloades gratis.

Studier i materiel kultur i tidlig moderne tid nyder en betydelig interesse fra forskere og historieinteresserede læsere, og der er i de senere år blevet udgivet en lang række værker, som særligt har beskæftiget sig med luksusvarer og forbrug i perioden, f.eks. Mikkel Venborg Pedersens *Luksus*,¹ Annette Hoffs serie *Nydelsesmidlernes Danmarkshistorie*,² Luise Skak-Nielsens *Det påklædte hjem* og Sally Holloways *The Game of Love in Georgian England*.³ Astrid Pajurs *Dress Matters* skriver sig ind i denne bølge af studier i materiel kultur, men bidrager med nye vinkler og flere gode pointer.

Pajur har valgt 1600-tallets Tallinn som baggrund for at undersøge, hvordan mennesker interagerer med og påvirkes af klæder. Hun ønsker først og fremmest at fremhæve de mange nuancer i menneskers interaktion med tøj og problematiserer det store fokus, der har været på forbrug og den såkaldte forbrugerrevolution i 1600- og 1700-tallet. I stedet plæderer Pajur for et større fokus på det cykliske forbrug i tidlig moderne tid og foretrækker at tale om materiel kultur frem for forbrug, som hun anser for at være tynget af en moderne forståelse af be-

¹ M. Venborg Pedersen: *Luksus: Forbrug og kolonier i Danmark i det 18. århundrede*, København 2013.

² A. Hoff: *Nydelsesmidlernes Danmarkshistorie*, bd. 1-3, Aarhus 2015-2016.

³ L. Skak-Nielsen: *Det påklædte hjem: Tekstiler og boligkultur i Danmark gennem 300 år*, København 2017; S. Holloway: *The Game of Love in Georgian England: Courtships, Emotions, and Material Culture*, Oxford 2019.

grebet. Dette er en interessant diskussion og en vigtig pointe, som forskere i materiel kultur også bør holde sig for øje.

Kilderne er gamle kendinge for tekstilforskere: luksusforordninger, skifteforretninger og retsprotokoller. De sidstnævnte medtages i et forsøg på at kunne beskrive „almindelige“ og fattige mennesker i perioden, og det er rigtigt, at man får flere med ved at inkludere disse kilder, men desværre medvirker det også til, at man får et indtryk af, at fattige eller mindrebemidlede generelt var lovovertrædere og småkriminelle. Derudover er kildearbejdet kernen i værket, og det udføres smukt og overbevisende af Pajur. Hun opstiller en række tabeller over mængden og frekvensen af tekstiler, der forekommer i kildematerialet, der dog ikke rigtigt bliver aktiveret, men som fungerer fint som supplement til det primære, kvalitative arbejde, og som kan komme andre forskere til gavn. Kilderne bindes løbende sammen på umærkelig vis, og Pajurs evne til at udvælge rammende eksempler fra et meget stort materiale er beundringsværdig.

Man møder gennem værket et varieret persongalleri af Tallinns indbyggere, så som handelsmanden Jürgen Schade og hans kone Catharina Gorries, slagterenken Birgitta Falck, lægen Hartmann Graman og ikke mindst hører og kantor David Gallus, hans kone Anna Buhrmann og svigermoren Maria Megershusen. Gennem disse delvist personalhistoriske undersøgelser formår Pajur at tegne billeder af menneskene og livet i Tallinn på en engagerende måde. Man får medlidenhed med den stakkels Gallus, der efter at have mistet både sin søn og hustru måtte overlevere hendes garderobe, sengelinned, hendes portræt og en række andre ejendele til sin svigermor, der krævede sin arveret. Gallus' beskrivelse af sin sorg over at måtte overgive sin hustrus tøj til svigermoren minder os om, at tekstiler ikke blot besidder en monetær, men også en emotionel værdi, der kan være svær for forskeren at få øje på, men også dette lykkes Pajur med.

Astrid Pajur formår med sit værk at vise den store variation, der var i klædedragter i Tallinn i 1600-tallet, og at materiel kultur ikke kun handler om (de riges) forbrug, men også at forbrug er så meget mere end at købe nyt. Hun afviser, at der var optræk til en forbrugerrevolution i Tallinn ved denne tid; det meste tøj var ikke købt – og slet ikke købt nyt – men var blevet givet enten af forældre eller af dem, de pågældende tjente. Hendes brede tilgang til arbejdet med tekstiler, hvor økonomi, status og følelser indgår på lige fod og påvirker hinanden, er både forfriskende og oplysende. Bogen præsenterer et interessant alternativ til forskning i materiel kultur og kan med fordel læses af såvel tekstil- og modeinteresserede som kultur- og socialhistorisk interesserede.

Morten Valner S. Grymer-Hansen